

старший викладач кафедри археології, давньої і середньовічної історії України СНУ
ім. Лесі Українки, к.і.н. В. І. Денисюк;
доцент кафедри всесвітньої історії СНУ ім. Лесі Українки, к. і. н. О. О. Ткачик

Продовольча криза в Луцьку в 1914–1920 рр.

В останнє десятиліття перед війною Луцьк залишався невеликим провінційним містечком. Напередодні війни тут нараховувалося 1325 дерев'яних і 410 мурованих будинків. У місті було багато культових споруд [23, 128–129]. Тут працювали підприємства по виготовленню мила, свічок, черепиці, цегли, а також млини, тартак, кустарні майстерні столярів, кушнірів, ковалів, кравців і шевців. У 1913 р. у місті працювали 10 фабрик і заводів (3439 робітників), а обсяг їх продукції сягав 2,4 млн. крб. Серед великих підприємств слід назвати чавунно-ливарний і цегельний заводи, тартак і паровий млин, паркетну фабрику, два пивоварних заводи. 995 ремісничих закладів забезпечували робочі місця для 1043 робітників, які передавали свою професію 872 учням [25, 35].

Для повітового центра, оточеного численними селами, проблем з постачанням продукції в мирний час не було. Проте відразу після початку війни оголилися усі проблеми, з'явилися нові. Одним із визначальних факторів загострення з початком війни продовольчої ситуації в місті була досить велика кількість біженців, виселенців, військових у місті. Зокрема, напередодні війни у Луцьку розміщувався великий військовий гарнізон. Наприкінці XIX – на початку XX ст. тут тимчасово або постійно перебували штаб 11-ї піхотної дивізії, Ізюмський гусарський полк, Камчатський, Кексгольмський, Якутський, Охотський, Ізюмський піхотні полки, 4, 5 і 6 батареї 11-ї артилерійської бригади. Загалом, у червні 1911 р., за даними луцького справника, в Луцьку проживало 27 822 чол. (без військових). Населення міста значно зросло напередодні через приєднання до нього в адміністративному підпорядкуванні сусідніх сіл Красного, Гнідави, Омеляника, Вульки та Яровиці, які фактично відігравали роль передмістя напередодні [2, арк. 263]. Під час війни багато лучан були мобілізовані, складні соціально-економічні умови та військові дії, які неодноразово точилися поблизу міста, теж негативно впливали на зміну чисельності населення у місті. Проте кількість лучан не зменшувалася в значних розмірах, а часто навпаки – збільшувалося. Наприклад, у 1917 р. місто знаходилося поблизу фронту, тому багато солдатів квартирувалися під час зимівлі саме тут. Подібні процеси відбувалися у багатьох прифронтових містах. Станом на 1.01.1917 р. кількість біженців із західних фронтів становила 4,89 млн. чол., в кінці того ж року – 7,42 млн. [1, 24–25]. Крім того, загострення суспільно-політичного становища

сприяло тому, що багато біженців з центральних губерній виїжджали чим далі на захід, поверталися колишні військовополонені з австрійського та німецького полону, проводили деєвакуацію міського населення [21, 204–205]. У зв'язку з цим, начальник повітової міліції відмічав у вересні 1917 р., що чисельність населення Луцька зростає більше, ніж удвічі [13, арк. 2].

У цей час проблема біженців набула серйозного розмаху. За деякими даними, станом на кінець листопада – початок грудня 1917 р. в Луцьку знаходилося більше 5 тис. біженців (перші біженці з'явилися на початку червня 1915 р. [21, 55]). Їхнє становище було надзвичайно важким. Зокрема, на початку серпня 1915 р. медики доповідали, що до них вдень і вночі зверталися біженці у зв'язку з епідемією висипного тифу [18, арк. 95]. До листопада 1917 р. їхнє утримання фінансувалося спеціальним державним комітетом, що мало відділення в Луцьку, проте у зв'язку з політичними подіями, воно припинилося. Це стало додатковою ношею для міста [13, арк. 109–109 зв.].

Надалі ситуація тільки погіршилася. У 1918 р. населення Луцька продовжувало зростати: в січні тут проживало 25 тис. мешканців, а в листопаді – 32 тис. У місто прибували зі сторони Росії біженці від більшовицького режиму, зі сторони Австро-Угорщини – звільнені військовополонені [14, 73–74]. Гетьманський уряд виділяв досить великі кошти на утримання біженців, проте проблема не зникала [21, 204–205]. Варто відмітити, що Волинська губернська земська управа протягом травня – першої половини червня 1918 р. відкрила у Луцьку пункт харчування [22, 84–85], проте проблема не зникала.

Очевидно, поява проблеми біженців та виселенців була багато в чому спровокована заходами військового командування, зокрема виселенням євреїв з прифронтової зони та іншими факторами [1, 25]. Біженцям було важко адаптуватися до нових умов, тому вони відігравали роль додаткового тягаря для тих населених пунктів, де вони опинялися.

Під час війни в Луцьку діяли магазини, ринки, пізніше з'явилися кооперативи. Вони забезпечували поширення товарів серед населення. У військовий час досить багато лучан намагалося скористатися моментом, вони спекулювали на продажу дефіцитних товарів, закупаючи їх в тилу. Якщо торгівля була досить великою за мірками повітового міста, такий магазин повинен був отримати в міської управи дозвіл. З іншого боку, сама влада була зацікавлена в існуванні магазинів як місцях, де можна було б розпродувати закуплені управою в оптових масштабах найнеобхідніші товари. Зокрема, так в грудні 1916 р. було організовано продаж керосину, відсутність якого гостро відчувалася в місті. Як тільки його доставили в місто, управа визначила вісім місць, де він повинен був продаватися в обмежених розмірах. Ці місця були розкидані по всьому Луцьку. На кожному

сім'ю повинні були виділяти по 2 кг. Один фунт (0,41 кг) коштував 20 коп. [10, арк. 30]. Такі міри були спрямовані для реалізації принципу справедливого поділу товарів між лучанами, проте на практиці це не завжди вдавалося.

Крім магазинів, важливим засобом реалізації продукції залишалися міські базари. Загалом, у Луцьку діяло три ринки: Гнідавський ярмарок, а також базари на Покровському плацу та Інженерній вулиці. Гнідавський ярмарок мав велику площу і працював по вихідних. До 1919 р. торгові ряди тут були погано впорядковані, але в 1919 р. місцева влада ввела чітке рангування в оплаті за торгівлю на прилавках, що сприяло кращій організації [19, арк. 99]. Покровський базар функціонував постійно, проте був невеликим. Селяни з навколишніх сіл зазвичай приїжджали зранку саме сюди та торгували до 13 год. дня. Вони привозили різноманітну сільськогосподарську продукцію: молочну, м'ясну та ін. Крім того, вони закупляли велику частину продукції магазинів, що знаходилися неподалік [20, арк. 255–255 зв.]. Найменшим був ринок на Інженерній вулиці. На усіх трьох базарах у вересні-жовтні 1919 р. були побудовані дерев'яні будки, виставлені столи для торгівлі. За їхню оренду купці сплачували податок [19, арк. 99].

З кінця 1918 – першої половини 1919 р., для вирішення проблеми постачання товарів населення почало об'єднувати зусилля. Найкращим способом для цього були кооперативи. Для прикладу, кооператив при Луцькій поштово-телеграфній конторі створювався саме з метою надання можливості працівникам установи придбати предмети першої необхідності за помірну ціну [17, арк. 21]. Станом на 6.06.1919 р. в місті існувало вже 15 кооперативних магазинів: «Ekonomika Progres», «Бытпомощь», «Опора», «Snabżenie», «Wygoda», «Nowo-Strojenie», «Egida», «Swiet», «Polska», «Sielskochoziajstwiennyj», «Кооператив міського споживчого товариства», «Polski», «Czarnieckiego sklep», «Sklep Porowskiego». Трохи пізніше почали функціонувати магазини Л. Шеплера та А. Дашкевича, а до магістрату було подано ще 11 заявок на відкриття магазинів (сімом було дозволено) [19, арк. 6, 26, 31].

Отже, влітку 1919 р. кількість кооперативних магазинів зросла, їх нараховувалося більше 20. Проте загалом забезпеченість міста товарами досягла критично низького рівня вже на початку війни. Так, у другій половині 1914 р. в країні спостерігалися інфляція та дефіцит товарів. Населення Луцька як наближене до фронту відчуло на собі всі біди воєнного часу особливо гостро. У цей час з'явилися проблеми з постачанням товарів.

Наприклад, до війни м'ясо надходило до Луцька, в основному, з Рожища та Торчина через єврейських підрядчиків [4, арк. 12]. Проте вже в 1916 р. м'яса катастрофічно не вистачало не тільки в місті, але й губернії. Це було тісно пов'язане з масштабними реквізиціями, що проводилися військовим командуванням в наближених до

фронту районах. Губернська влада намагалася проявити гнучкість. Вона рекомендувала усім повітовим та міським установам, в тому числі луцькій управі, популяризувати серед населення ідею розводити тварин, які швидко розмножуються: свиней та кролів, а також особистим прикладом відстоювати цю ідею. Урядовці наполягали на тому, що подібне можна влаштувати при усіх установах (особливо актуально це було би при сиротинцях та лікарнях), де була значна кількість відходів, що можна було б використати для годівлі свиней [9, арк. 10–10 зв.].

Оскільки колишні міські ското- та свинобійня, що знаходилися в Бівуаках, були спалені відступаючими австрійськими військами 24.05.1916 р. [11, арк. 9], місцева влада з допомогою штабу Особливої армії організувала побудову нової [9, арк. 43]. В жовтні 1916 р. будівництво завершилося [11, арк. 20–24]. Але проблема постачання м'яса лучанам залишалася гострою. У липні-серпні 1918 р. затвердженою міською владою нормою споживання для дорослої людини в місті було близько 200 грам м'яса (в розрахунку по живій вазі) та приблизно 6,55 кг хліба на місяць. Це становило приблизно 5 грам м'яса та 218 грам хліба на день [15, арк. 49, 95]. Навіть у 1919 р. ситуація з постачанням м'яса до Луцька залишалася вкрай складною [19, арк. 14–15].

Крім продуктів харчування, відсутніми або вкрай дефіцитними були й інші товари. Особливо гострою стала проблема постачання до міста паливних матеріалів: дров, вугілля, нафти; антрацит взагалі не постачався до Луцька під час війни [6, арк. 213]. Крім того, наприкінці 1916 р. в місті було повністю відсутнє залізо та скло, сіль та цукор. В центральних губерніях продуктова ситуація не була такою катастрофічною, як у прифронтовій смузі. Тому часто управа направляла «вглиб Росії» купця із повноваженнями закуповувати для міста певні товари. Така схема постачання продуктів та найважливіших товарів проіснувала кілька років. Ситуація ускладнювалася і тим, що фронт залишився неподалік від Луцька. Наприклад, в жовтні 1916 р. через військові обставини було зірвано постачання до міста солі [8, арк. 21].

Тільки в 1919–1920 рр. ситуація з постачанням товарів до міста кардинально змінилася. У цей час вже самі купці, а іноді навіть виробники, пропонували поставки певної ваги чи кількості товару, беручи на себе дорожні витрати та проблеми. Це було зумовлено приєднанням Луцька та Волині загалом до Польщі. Головним містом, де купці тепер закуповували товари, стала Варшава, яка розташовувалася за кілька сотень кілометрів та мала добре залізничне сполучення з Луцьком. Відповідно, зменшилися ризики підприємницької діяльності.

Цікавою була система заходів міської влади в боротьбі проти спекулянтів. В листопаді 1916 р. в міських складах залишилися невеликі запаси муки, круп, солі, а

більшість товарів була відсутня. Тоді влада почала боротися зі спекулянтами та панічними настроями рішучіше. За оголошенням, підписаним луцьким комендантом Назімовим, для врегулювання продажу муки заборонялося зберігати в одному приміщенні більше одного мішка муки, а склад можна було відкрити тільки з дозволу управи [9, арк. 103].

Через місяць після перемоги Лютневої революції, 25.03.1917 р. в Луцьку було оголошено про монополію держави на хліб. Весь хліб (зерно та муку) повинні були передавати державі (спеціально створеним для цього продовольчим комітетам), а торгівля хлібом незалежно від масштабу – заборонена. Міліція стежила за базарами, провулками, не допускаючи таку торгівлю [12, арк. 105]. Цікаво, що в липні 1918 р. така ж монополія держави на хліб була затверджена Радою Міністрів Української держави [12, арк. 127].

Пізніше владні установи продовжили політику «закручування гайок». У вересні 1917 р. Волинський губернський продовольчий комітет видав постанову про заборону без дозволу названого комітету вивозу з території Волинської губернії, а також перевозки між повітами зернових продуктів та усіх головних продуктів. Не дозволялося навіть переганяти худобу між повітами. В іншому випадку, такі продукти та товари реквізувалися для потреб армії по ціні 50 % від ринкової [12, арк. 7а–7б]. Характерно, що подібний наказ, за яким заборонялося перевезення хліба усіма приватними особами та організаціями, був виданий за часів Української держави – 27.05.1918 р. Тоді єдиним органом, що мав право на перевезення хліба, було Державне хлібне бюро [15, арк. 60–61зв.]. В умовах бюрократичної перевантаженості губернських установ, це означало, що місцеву владу значно обмежили у повноваженнях закуповувати продукти, залишивши майже наодинці з продовольчими проблемами.

Разом з тим, за плановим нарядом Міністерства продовольчих справ голодуючому населенню та містам Волинської губернії передбачалася продовольча допомога. В липні 1918 р. в Луцьк планували передати 12 вагонів хлібного зерна і борошна, 3 – крупи, 18 – вівса, ячменю, кукурудзи. По всій губернії більше потребували тільки губернський центр Житомир та Володимир-Волинський, що кілька років був місцем затяжних боїв між австрійськими, німецькими та російськими військами [15, арк. 83–83 зв.].

Крім того, в листопаді 1917 р. міській владі нагадали, що вона не має права закуповувати зерно та хліб поза межами губернії, оскільки Волинь відносили до числа тих губерній, які можуть самостійно задовольняти свої потреби в зернових [12, арк. 64]. У цій ситуації не було зважено на те, що Волинь, і особливо Луцьк, знаходилися в прифронтівій смузі, а за кілька попередніх років війна неодноразово прокочувалася через місто.

Більше того, зібране Луцьким продкомітетом зерно, мука, цукор транспортували «вглиб Росії». Зокрема, 25.07.1917 р. на станції залізничної дороги в м. Луцьку

знаходилися 200 пудів житньої муки та 2 550 пудів цукру, готові до відправки. Тільки завдяки тому, що члени комітету, зважили на «гостру потребу населення в продовольстві» в самому Луцькому повіті, муку та цукор передали в Тростянецький та Луцький профкоми [12, арк. 107]. Крім того, цей же комітет постановив не проводити ревізії молочної та породистої худоби в селах, які розташовувалися в радіусі 15 верст (майже 16 км) від Луцька, обґрунтувавши своє рішення тим, що вони постачали молочні продукти в повітовий центр [12, арк. 109–109 зв.].

Наступне загострення продовольчої ситуації в місті сталося наприкінці 1917 – на початку 1918 рр. У результаті більшовицького наступу та псування ними залізничного полотна, продовольство не могли постачати з губернського центру [12, арк. 116–118].

Держава в цей час виступала одним з посередників, який брав високу ціну за свої послуги. Скажімо, у травні 1918 р. у Волинській губернії були введені тверді ціни на закупівлю зерна від населення (за законом, населення могло продавати зерно тільки державі): пуд жита – 5,18 руб., пшениці – 6,40 руб., вівса – 5 руб., ячменю – 4,60 руб., проса – 6,60 руб., гречки – 6 руб. [15, арк. 60–61 зв.]. У той же час ціни на цю продукцію в магазинах були вищими приблизно в чотири рази (див табл. № 1).

Тільки наприкінці 1919 – у 1920 рр. ситуація з товарами перестала бути настільки критичною. Проблеми залишалися, разом з тим на прилавках магазинів з'явилися такі раніше рідкісні товари, як вино, сардини, шоколад, какао, мигдаль, родзинки, желатин, коленкор, полотно, спеціальне мило для гоління та інше [20, арк. 99].

Продовольча криза, монополія держави на хліб, військові обставини та низка інших взаємопов'язаних факторів змушували владу раз по раз звертатися до карткової системи. До листопада 1918 р. вона діяла тільки ситуативно, коли відчувався крайній дефіцит по певних товарах (нафта, хліб, дрова, сіль, цукор та ін.). Але з грудня 1918 р. в місті ввели загальну карткову систему [16, арк. 1–1зв.]. Навіть в 1920 р., коли ситуація дещо стабілізувалася, карткову систему не відміняли повністю. Особливо це стосувалося дефіцитних товарів [20, арк. 94–94 зв.].

Варто окремо звернути увагу на ріст інфляції та її наслідки для лучан в зазначений період. Перед війною російський рубль був чи не найтвердішою валютою у світі. Проте вже з другої половини 1914 р. інфляція в країні почала проявлятися дедалі сильніше (див. табл. № 1). За роки війни ціни на деякі товари першої необхідності зросли в 30 разів. Наприклад, пуд (16,38 кг) озимого жита 31.07.1914 р. коштував 0,95 рубля, а в грудні 1918 р. – 25 р. (в січні 1920 р. він коштував 105 марок – приблизно 53 руб.), пуд ячменю зріс у ціні за цей період з 0,80 р. до 20-25 р., вівса – з 0,80 р. до 25 р., гороху – з 1,20 р. до 50 р. (майже в 42 рази), 10 курячих яєць – з 0,18 р. до 6 р., пуд картоплі – з 0,30 до 7,50 р.

Це саме стосувалося м'яса. Наприклад, фунт яловичини подорожчав з 0,12 р. до 3 р. (в 23 рази). Практично настільки ж подорожчали свинина та телятина. Баранина, солонина та шинка взагалі зникли з продажу з травня 1918 р. Так само до Луцька не потрапляли макарони, рис та низка інших продуктів.

Часом бували раптові стрибки цін на певні товари, які пояснювалися, перш за все, панікою населення, призвичаєного до напівголодного існування, а також спекуляціями. Так, в березні 1920 р. пекарі жалілися, що мука подорожчала за два тижні на 20 %. Значною мірою це було зумовлено спекуляціями власників магазинів [20, арк. 109–109зв.].

Слід відмітити, що дефіцит товарів мав місце не тільки в продовольчій сфері. Кожного року з похолоданням приходила проблема опалення. Нафта, керосин та вугілля довозилися до віддаленого від регіонів видобування Луцька тільки епізодично, а дрова не могли задовольнити усіх потреб мешканців міста. Та й вони тільки за два перші роки війни зросли в ціні втричі [11, арк. 49].

Як уже згадувалося, міська управа здійснювала певні заходи з метою стабілізувати ціни. Влада намагалася регулювати їх з допомогою т. зв. «такси» – максимальної (іноді і мінімальної) ціни на товар. Часом це стосувалося і послуг. Такі такси вивішувалися на видних місцях в центрі міста. Проте вже в перші місяці війни стало зрозуміло, що цей засіб був штучним і часто не відповідав тогочасним реаліям. Наприклад, 24.10.1914 р. продавці бакалійних товарів прохали переглянути ціни, встановлені владою, оскільки вони нижчі за ціни, по яких закуповували товар на заводах та фабриках [5, арк. 334]. Цікаво, що через кілька місяців, 26.01.1915 р. бакалійники міста знову подали прохання в управу, проте якщо в перший раз під проханням був 21 підпис, то на цей раз тільки 12, що, очевидно, пояснюється тим, що не всі купці витримували такі жорсткі умови торгівлі. Крім того, в проханні 26.01.1915 р. купці запропонували підняти ціну на окремі товари на 10 – 35%, зокрема на крупи [5, арк. 392].

Ситуація ускладнювалася, і в листопаді 1916 р. ціни на більшу частину товарів вже не встановлювали, бо в місті не було ні будівельних матеріалів, ні вільних робочих рук. З продуктів, які залишилися в незначному обсязі, були житня та пшенична мука, деякі крупи, сіль [6, арк. 201, 203]. По суті, в цей час у місті була загроза голоду (повністю ціни на товари в 1914–1920 рр. можна глянути в табл. № 1).

Інфляція вплинула на матеріальне становище її членів та міського голови. Керівники міста розуміли це як тимчасове явище, проте намагалася захистити своє становище. У грудні 1915 р. вони проголосували за призначення «добової винагороди» членам управи по 1,25 руб, голові – 1,75 руб. З 1.06.1916 р. вона зросла до 3 і 5 руб. відповідно. Проте, це не відобразилося на оплаті роботи простих мешканців

міста [11, арк. 19–19 зв.]. Подібне відбувалося і пізніше. Внаслідок постійного зростання зарплати чиновників магістрату, в першій половині 1920 р. вона становила для бургомістра 36 000 марок в рік (приблизно 18 000 руб.), його заступника – 33 000 м., лавних – по 20 200 м. Крім того, передбачалися окремі доплати за виїзди в справах магістрату та ін. Разом це становило більше 957 тис. м. в рік – приблизно 1/6 усіх видатків міста (для порівняння, фінансування міського шпиталю на 1920 р. планували на суму 991 605 м., міської поліції – 450 000 м., пожежної частини – 642 725 м.) [20, арк. 119–127, 180].

Не сприяли стабілізації і зміна фінансової одиниці. Центральна Рада ввела в обіг «білети Української республіки і знаки Державної скарбниці», яким, проте, не довіряли не тільки мешканці Луцька та інших міст України, але навіть деякі урядові, громадські інституції та кредитні установи [7, арк. 62]. Губернська влада, а пізніше Центральна Рада та українські уряди неодноразово надавала Луцьку кредити, безвідсоткові позики, подекуди забезпечували фінансування по окремих статтях [20, арк. 49–50], проте це не ліквідувало впливу постійного руйнівного та дестабілізуючого фактора – війни.

У березні–квітні 1918 р., травні–червні 1919 р. спочатку міська дума, а потім магістрат м. Луцька у зв'язку з браком дрібної монети пускали в міський обіг бони українських гривень номіналом від 6 до 20 та російські рублі номіналом від 3 до 10 на загальну суму 500 000 крб. в 1918 р. та 303 250 рублів – в 1919 р. [19, арк. 10, 14–15; 20, арк. 30–31 зв.]. Тоді ж вирішили приймати не тільки царські рублі, а й українські гривні, польські марки та корони [19, арк. 10, 14–15]. Проте цього було недостатньо. І надалі мали місце проблеми купівлі товару лучанами, застій у торгівлі. Зважаючи на це, магістрат випустив у січні 1920 р. нову порцію дрібних міських бон номіналами 1, 2, 5, 10, 20 марок на суму 300 000 марок. Їхня вартість забезпечувалася міським майном, а термін дії мав закінчитися через рік, 1.01.1920 р. [20, арк. 4]. Міська влада обґрунтовувала рішення випустити нові бони браком дрібних грошей. Проте, очевидно, це не відповідало дійсності, і насправді причина полягала у зменшенні наповнення міської казни та спробою перекласти основний тягар інфляції на жителів Луцька. Тим не менше, це у свою чергу тільки сприяло наростанню подальшої інфляції.

Загалом, у зв'язку з інфляцією, продукти харчування подорожчали за роки війни в десятки разів, що негативно відображалось на продуктивній ситуації в місті. Деякі з них зникли з продажу. Найгостріше проблема забезпечення лучан продуктами харчування та першої необхідності існувала в другій половині 1916 – 1918 рр. Ні заходи центральної влади, ні місцевої не могли створити умови для безперервного та повноцінного постачання товарів до міста. Особливо проблемним в той або інший період часу було

забезпечення міщан м'ясом, зерном, сіллю, цукром, взимку – енергоносіями. Дещо покращилася ситуація в середині 1919 – 1920 рр., що було пов'язано з появою доступу луцьких купців до польського ринку, налагодженням кращої організації торгівлі.

Табл. № 1. Зростання цін на продукти харчування та енергоносії у м. Луцьк в період з 31.07.1914 р. по 20.09.1920 р.

Найменування товару та одиниці ваги	Встановлена владою ціна за періодами (в рублях, за винятком «м.» - в марках)														
	31.07.1914	18.09.1914	16.01.1915	16.03.1915	4.05.1915	30.11.1916	15.01.1917	5.12.1917	30.01.1918	31.05.1918	06.1918	09.1918	12.1918	01-03.1920	20.09.1920
Пуд озимого жита	0,95	1,05	1,05	-	-	Н.пр.	-	15	15-16	21	40	28	25	105	270 м.
... пшениці	1,05	1,25	1,25	3	2,80	Н.пр.	-	19	18-19	25	45	32	28	135	330 м.
... ячменю	0,80	0,80	0,80	-		Н.пр.	2,50	11	13-16	18	20	23	20-25	75	180 м.
... вівса	0,80	1	1	-	1,40	Н.пр.	3	12	16-18	19	24	25	25	55	150 м.
... гречки	1	1,10	1,10	2,30-3	2,50-3	Н.пр.	-	10	10-11	15	28	25	18	-	-
... проса	1	1,10	1	-	-	Н.пр.	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Пуд муки житньої	-	-	-	-	-	2,40	7-9	-	-	-	-	-	-	180-360 м.	330 м.
... .. пшеничної	-	-	-	-	-	7,00	-	22	38	25	80	90	70	260-340 м.	540-660 м.
Пуд крупи пшонаної	-	-	-	-	-	3,80	3,80	-	-	-	-	-	-	7 м./ф.	12 м./ф.
... .. перлової	-	-	-	-	-	8,80	-	-	-	-	-	-	-	7 м./ф.	9 м./ф.
... макарон	-	-	-	-	-	Н.пр.	-	-	-	-	120	-	-	-	-
... рису	-	-	-	-	-	Н.пр.	-	48,60	44	50-60	120	-	-	15 м./ф.	-
Фунт меду	-	-	-	-	-	Н.пр.	-	4	4,80	-	4	4	6	-	-
10 яєць курячих	0,18	0,27	0,30	-	0,15	-	-	2,50	1,50	2-2,20	2,50	2,50-3,50	6	12 м.	24 м.
Пуд солі	0,60	0,80	0,80	-	0,80	2,40	0,06	-	-	-	-	-	-	1,75 м./ф.	-
Пуд картоплі	0,30	0,20	0,25	0,25	0,20	Н.пр.	1	3	3	3,50-4	8	5-10	7,50	1 м./ф.	60 м.
Фунт цукру-рафінаду	-	-	-	-	-	Н.пр.	-	3,20	2	90-95 п.	1,80	4	4,50	10 м.	-
... ..-піску	-	-	-	-	-	Н.пр.	-	3	1,80	85-90 п.	1,50	3	3,50	-	-
Фунт чаю	-	-	-	-	-	Н.пр.	-	12	10,14	14	40	60-100	40-45	45 м.	-
... масла	0,6 кв.	0,7 кв.	0,7 кв.	-	-	Н.пр.	1,80	5,75	5-7	6-7	6,50-7	9-10	10-14	40 м.	66 м.
Пуд яловичини	0,13ф.	0,13 ф.	-	-	-	Н.пр.	-	48,00	48,60	60	72	90-120	2,50-3 ф.	-	22,50 м./ф.
... свинини	0,13 ф.	0,13 ф.	-	0,14 ф.	0,15 ф.	Н.пр.	0,55 ф.	60	48	70	120	120	3 ф.	7-16 м./ф.	60-75

																м./ф.
1 кіннь селянський	-	-	-	-	-	-	-	80-150	50-110	300-500	-	800	-	-	-	-
1 курка	0,50	0,50	0,60	0,60	-	-	-	5-7	4-6	6,10	-	5-8	8	-	-	-
Фунт риби свіжої	-	-	-	-	-	-	-	3	2-2,50	3-3,50	3	3-4	4	8 м.	-	-
... .. соленої	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1,50	-	-	6	6 м.	-	-
Пуд соломи	-	-	-	-	-	-	-	2	4-6	6	-	2,50-6	6-8	-	-	-
... сіна	-	-	-	-	-	-	-	3	6-10	8-9	-	2,5-5	5-7	-	150 м.	-
Сажень дров твердих	-	-	-	-	-	Н.пр	0,8	150	140	180	200	250-400	600	-	-	-
... .. м'яких	-	-	-	-	-	Н.пр	0,6	150	140	180	-	400	500	-	-	-
Пуд вугілля дерев'яного	-	-	-	-	-	-	-	8	-	-	-	6-15	15	-	-	-
... антрациту	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
... керосину	0,06ф	0,07ф	0,07ф	0,07ф	-	Н.пр	-	1,50	1,50	1,90	2,85	4,40-6	8-10	-	-	-
... нафти	-	-	-	-	-	-	-	20	-	20	-	-	-	2 м./ф	15 м./ф.	-

*Марка рівнялася приблизно до 0,5 рубля

«-» – немає інформації.

Н.пр. – немає в продажі.

Ф. – за фунт (0,4095 кг).

П. – за пуд (16,3805 кг).

Сажень – 9,7127 м.куб.

м. – в марках (стосується 1920 р.).

Таблиця сформована на основі [5, арк. 292, 314, 327, 391, 400, 405–406; 6, арк. 201, 309; 20, арк. 21, 38, 45 – 46 зв., 58–59, 109–109 зв.]

Література та джерела

- Білоус Л. Виселення євреїв російськими військовими під час Першої світової війни / Лариса Білоус // Наукові записки НАУКМА. – Т. 104. – 2010 р. – С. 23–28.
- Держархів Волинської обл.
Ф. 3. Луцька міська управа, 1848–1920 рр.
Оп. 1.
Спр. 542. Переписка з Волинським губернським відділом та луцьким повітовим справником про купівлю нової зброї для переозброєння городових луцької повітової команди, 1903–1915 рр., 455 арк.
- Держархів Волинської обл.
Ф. 3. Луцька міська управа, 1848–1920 рр.
Оп. 1.
Спр. 603. Переписка з волинським губернатором, постанови луцької міської думи і заяви жителів про організацію луцького погребальної опіки, 1904–1921 рр., арк. 120 арк.
- Держархів Волинської обл.
Ф. 3. Луцька міська управа, 1848–1920 рр.

Спр. 879. Переписка з луцьким повітовим справником, ветеринарним лікарем і постанови луцької міської думи про правила торгівлі м'ясом в місті, 1909–1919 рр., 86 арк.

5. Держархів Волинської обл.

Ф. 3. Луцька міська управа, 1848–1920 рр.

Оп. 1.

Спр. 1052. Протоколи засідань луцької міської думи і переписка з волинським губернатором про встановлення твердих цін на продукти харчування в м. Луцьку, 1912–1919 рр., 434 арк.

6. Держархів Волинської обл.

Ф. 3. Луцька міська управа, 1848–1920 рр.

Оп. 1.

Спр. 1298. Переписка з Волинським розпорядчим комітетом про встановлення твердих цін на продуктиві і промислові товари і списки довідкових цін по м. Луцьку, 1914–1916 рр., 849 арк.

7. Держархів Волинської обл.

Ф. 3. Луцька міська управа, 1848–1920 рр.

Оп. 1.

Спр. 1571. Циркуляри Генерального секретаріату Української Народної Республіки про вибори єврейських громадянських рад. Устав єврейських товариств. Переписка з міністерством по великоруським справах, про організацію шкіл з російською мовою викладання та ін., 1917–1919 рр., 179 арк.

8. Держархів Волинської обл.

Ф. 3. Луцька міська управа, 1848–1920 рр.

Оп. 1.

Спр. 1576а. Циркуляри волинського губернатора про встановлення цін на сіль та цукор і правила закупівлі продуктів, 1916 р., 35 арк.

9. Держархів Волинської обл.

Ф. 3. Луцька міська управа, 1848–1920 рр.

Оп. 1.

Спр. 1578. Циркуляри волинського губернатора про міри забезпечення населення продуктами харчування і переписка про відкриття хлібопекарень в м. Луцьку, 1916 р., 266 арк.

10. Держархів Волинської обл.

Ф. 3. Луцька міська управа, 1848–1920 рр.

Оп. 1.

Спр. 1583. Переписка з волинським губернським відділом, заяви жителів м. Луцьк про забезпечення населення керосином, 1916 р., 34 арк.

11. Держархів Волинської обл.

Ф. 3. Луцька міська управа, 1848–1920 рр.

Оп. 1.

Спр. 1584. Постанови луцької міської думи, 1916 р., 53 арк.

12. Держархів Волинської обл.

Ф. 3. Луцька міська управа, 1848–1920 рр.

Оп. 1.

Спр. 1617. Накази міністра продовольства та постанови Тимчасового уряду про встановлення твердих цін на хліб, сіно соломі та ін. Переписка з губернським продовольчим комітетом про забезпечення жителів м. Луцька продуктами першої необхідності, 1917–1918 рр., 150 арк.

13. Держархів Волинської обл.

Ф. 3. Луцька міська управа, 1848–1920 рр.

Оп. 1.

Спр. 1629. Переписка з Луцьким повітовим комісаріатом про організацію 3-ої міліцейської ділянки в м. Луцьку. Постанови Луцької міської думи і резолюції про створення і утворення революційної влади в м. Луцьку. Декларація об'єднаних українських соціалістів м. Луцька та ін., 1917 р., 135 арк.

14. Держархів Волинської обл.

Ф. 3. Луцька міська управа, 1848–1920 рр.

Оп. 1.

Спр. 1648. Переписка з начальником луцької повітової міліції про санітарну чистку м. Луцька. Оголошення про організацію санітарно-очисного транспорту і обов'язкові постанови міської думи про дотримання санітарних правил, 1917–1919 рр., 100 арк.

15. Держархів Волинської обл.

Ф. 3. Луцька міська управа, 1848–1920 рр.

Оп. 1.

Спр. 1694. Циркуляри міністерства внутрішніх справ і переписка з луцьким повітовим старостою про забезпечення населення продуктами і промисловими товарами. Закони Української Центральної Ради, 1918 р., 142 арк.

16. Держархів Волинської обл.

Ф. 3. Луцька міська управа, 1848–1920 рр.

Оп. 1.

- Спр. 1697. Переписка з Волинською губернською земською управою і уповноваженим Волинського губернського земства про введення карткової системи на отримання цукру, 1918–1919 рр., 120 арк.
17. Держархів Волинської обл.
- Ф. 49. Луцький окружний суд, м. Луцьк Луцького повіту Волинської губернії, 1880–1919 рр.
- Оп. 1.
- Спр. 2344. Справа про реєстрацію кооперетива при Луцькій поштово-телеграфній конторі, 1918–1919 рр., 21 арк.
18. Держархів Волинської обл.
- Ф. 85. Луцька повітова земська управа, м. Луцьк Луцького повіту Волинської губернії, 1911–1919.
- Оп. 1.
- Спр. 6. Рапорти дільничних лікарів Луцького повіту про кількість інфекційнохворих, відправлених в Луцьку земську лікарню, та про постачання медикаментами лікарняні пункти. Протоколи засідань луцьких повітових земських зборів, 1914–1916 рр., 217 арк.
19. Держархів Волинської обл.
- Ф. 158. Магістрат м. Луцька, 1919–1939 рр.
- Оп. 1. Загальний відділ.
- Спр. 6. Книга протоколів засідань магістрату м. Луцька за 1919 р., 156 арк.
20. Держархів Волинської обл.
- Ф. 158. Магістрат м. Луцька, 1919–1939 рр.
- Оп. 1. Загальний відділ.
- Спр. 19. Протоколи ради магістрату м. Луцька за 1920 р., 270 арк.
21. Дем'янюк О. Військово-політичні аспекти розвитку Волинської губернії у 1914 – 1921 роках / О. Дем'янюк. – Луцьк : ПВД «Твердиня», 2011. – 320 с.
22. Козинець І. Ю. Державотворчі процеси на Волині в добу гетьманату П. Скоропадського [Текст] : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Козинець Ірина Юріївна ; Київ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2009. – 248 арк..
23. Пясецький В. Луцьк у мемуарах учасників Першої світової війни / В. Пясецький // Документально-художня проза про першу світову війну. Матеріали і тези доповідей та повідомлень міжнародної науково-теоретичної конференції. 23-26 жовтня 1994 р. – Луцьк, 1994. – С. 127.
24. Седляр А. Соціальна допомога місцевому населенню органів міського самоврядування на Волині та Поділлі під час Першої світової війни (липень 1914 –

лютий 1917 рр.) / А. Седляр // Часопис української історії: Збірник наукових статей. – К., 2007. – Вип. 6. – С. 64–68.

25. Соловйов О. Економічне становище Волині в роки Першої світової війни / О. Соловйов // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. Історія. – 1997. – Випуск 2. – С. 35–40.